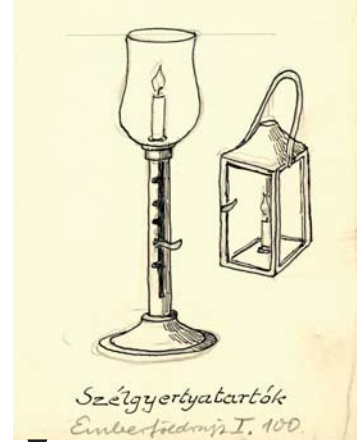

A VILÁGÍTÁS MEGSZERZÉSE

▷ SZÖVEG: LEVICZKI ANITA | FÉNYKÉP: MAGYAR FÖLDRAJZI MÚZEUM ARCHÍVUMA

Az őseMBER „csak a tűzhely fényét tudta felhasználni, esetleg kivett a máglyából egy lánggal égő dorongot s azt vitte magával, ha ott akart világítani, ahova a máglya fénye már nem hatolhatott el”. Később az égő fadarabok használata mellett megjelentek a tüzet különböző módon szolgálatba állító fáklyák, mécsesek, gyertyák és lámpások. A lánggal „égők” után megérkeztek az elektromos árammal hevített izzók, legutóbb pedig a már nem is izzó LED-ek, újabb és újabb fejezetet nyitva az emberiség fényelőállításának történetében

A Magyar Földrajzi Múzeumban őrzött, több mint 2500 oldalas Emberföldrajz című kéziratában Cholnoky Jenő külön fejezetben tárgyalja a világítás megszerzésének folyamatát, hiszen „a fényelőállítás fejlődése lényegesen előmozdította az ember uralmát a Földön”. A fejlődés itt is együtt járt a technikai újításokkal, az egymásra épülő megoldásokkal. Az égő fadarabok lángja „adhatta az eszmét a fáklyák készítésére”, később pedig „a fáklya gondolata adhatta... az eszmét a gyertya készítésére, hisz a gyertya tulajdonképpen kicsiny fáklya. Valójában kis szobai gázgyár, mert

CHOLNOKY JENŐ: EMBERFÖLDRAJZ KÉZIRAT I. KÖTET, IX. FEJEZET

Szétől védve

„A fáklya szélben is égett, azért használták azok, akik éjjel utaztak. A gyertyát már csak szélvédő üvegszekrényben lehet használni. [Ez egy] négyzögletes fakeret, üvegdalakkal, tetején szélvédett szellőztető nyílással és lehajtható, drót fogantyúval. Egyik fala fából vagy bádogból van, belső oldalán rendszeren tükröző fémlappal, hogy jól előre vesse a fényt. [...] A kerti gyertyatartók olyanok, hogy a gyertya lángját öblös üveghenger védelmezi a szél ellen. A gyertya bádog csőben van s időnkint emelni lehet.”

Pekingi olajmécs-tartó

„Érdekesek [a pekingi] utcái lámpások... – írja Cholnoky Jenő a kínai úti naplója 1897. április 26-ai feljegyzésében. – Hátul ajtajuk van, amit felfelé lehet nyitni, a három másik oldaluk papirosból van, a gyertya vagy mécses a kis szekrényke fenekén lel helyet” (balra, 559. és 560. rajz). Az ábrát a Mongólia című kéziratához is beválogatta (jobbra, átrajzolt változat). „Kis állványokon embermagasságban szekrény van elhelyezve, papiros falakkal – magyarázza a Pekingből a mongol pusztákra és vissza című fejezetben. – A szekrény belsejében olajmécses pislog. Csak éppen a lámpást lehet látni, de a környezete sötét. Hogy az állvány könnyen föl ne düljön, lábai közé agyaghalmaz van becsömöszölve.”

(CHOLNOKY JENŐ: EMBERFÖLDRAJZ KÉZIRAT, I. KÖTET, IX. FEJEZET)

Olajlámpások és az első petróleumlámpás

Az első utcai lámpások a 18. század végén jelentek meg, előbb Budán, majd Pesten is. „Egyszerű olajmécsesek voltak ezek üvegszékélyben. Pislákoló lángjuk csak nagyon kis körzetet világított meg. [...] Lényeges javulást csak a petróleumlámpások meghonosodása jelentett. 1859-ben kezdett elterjedni s Pest utcáin már 1864-ben megjelent.”

a láng melegétől a gyertya anyaga gázzá válik és mint gáz ég el világító lánggal. [...] A gyertyánál sokkal ősbibb világítás az olajmécs. Valószínű, hogy az olajmécs volt az első, tisztán világítás céljából meggyújtott tüzelés.”

Közvilágítást szolgáló olajlámpák először Párizsban jelentek meg, 1569-ben. A magyar főváros még két évszázadig sötétben maradt éjszakára. A 18. század eleji Pesten például a közvilágítás kiépítése helyett sokkal „olcsóbbnak és célravezetőbbnek tartották a szigorú záróra-rendeletet”, mely kimondta, hogy „esti harangszó után nyáron 9 órán, télen pedig 8 órán túl senki kocsmában, vendéglőben vagy az utcán ne talál-tassék... , aki pedig éjszaka lenne kénytelen hazamenni, annak megparancsoltatik, hogy égő gyertya vagy lámpás nélkül ne talál-tassék”. Mivel a szélvédett lámpások ci-

pelése igen „terhes volt, azért szokásba jött a lámpahordó gyerekek »intézménye«”.

A városok éjjeli kivilágításának olykor „igen haragos ellenzői” is akadtak, akik nemcsak anyagi ér-

„Isten az éjszakát sötétnek teremtette... Ez ellen nem szabad fellázadnunk, az éjszakát nappallá változtatnunk.”

vekre támaszkodtak. „Amikor Kölnben először szóba került a gázvilágítás bevezetése, a Kölnische Zeitung” többek között teológiai alapon is érvelt, hogy miért elvendő mindenféle utcai világítás: „Isten az éjszakát sötétnek teremtette... Ez ellen nem szabad fellázadnunk, az éjszakát nappallá változtatnunk.”

Budán végül 1777 novemberében gyúltak ki az első utcai lámpások. A nagyszombati egye-

A Körönd télen, gázlámpákkal

A 19. század végén még sok helyen olajlámpák világítottak Budapest utcáin, 1896-ban több mint 2500 működött belőlük. A gázlámpák azonban rohamosan terjedtek, a millennium évében közel tízezerre nőtt a számuk. A főútvonalakon – köztük az Andrassy úton is – 1910-től kezdték kiépíteni a villamos világítást.

Cholnoky Jenő a rajz készítésekor (1889. január 10.) elsőéves volt a budapesti Műegyetemen. A körtér neve ekkor még Körönd volt, 1971-ben nevezték át Kodály köröndre, így tisztelegve az Andrassy-udvar (rajz jobb oldalán) egykori lakójának emléke előtt

Emberföldrajz című kéziratát Cholnoky a II. világháború árnyékában írta. A világítás megszerzéséről szóló fejezeten dolgozva eljátszott a gondolattal, hogy ha a holdlakók ugyanúgy távcsövekkel kémlelnék a Földet, mint az emberek a Holdat, úgy „...bizonyosan csodálkoznának most, a háborúban, hogy hajdan igen nagy fényességű göcök, mint London és Berlin, nem világítanak.”

Ha napjainkban íródott volna a kézirat, a holdlakók talán azon tűnődnének, vajon miért világítjuk

ki évről évre egyre jobban a bolygónkat. Miért nem akarjuk látni többé az éjszakai égboltot?

... ha a holdlakók ugyanúgy távcsövekkel kémlelnék a Földet, mint mi a Holdat, úgy „... bizonyosan csodálkoznának most, a háborúban, hogy hajdan igen nagy fényességű göcök, mint London és Berlin, nem világítanak.”

A fényelőállítás fejlődésével, különösen a közelmúltban, egyre inkább javult a fényforrások ha-

tásfoka. Az olcsóbb fény pedig látványosan ösztönzi a túlvilágítást. Már hazánkban sincs szint-

sehol olyan hely, ahol az éjszakai horizonton ne jelenne meg valamelyik település fénykupolája. Felvilágosult módon bizonyára a világítás esetén is az arany középút jelentené az üdvözítő megoldást – világítsunk ott, annyit, akkor és úgy, ahogy szükséges, de ne próbáljuk nappallá változtatni az éjszakát!

A Magyar Földrajzi Múzeum földRajz című időszak kiállításán Cholnoky Jenő gazdagon illusztrált kínai naplója mellett számos grafikája és rajz vázlatfüzete is megtekinthető

LEVICZKI ANITA
GEOGRÁFUS, MÚZEUMI ADAT-TÁROS A MAGYAR FÖLDRAJZI MÚZEUMBAN
WWW.FOLDRAJZIMUZEUM.HU